

Kamil Ławniczak

*Instytut Europeistyki, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych,
Uniwersytet Warszawski*

**Recenzja książki: Aleksandra Spalińska (2017),
*Idea Nowego Średniowiecza w procesach
(dez)integracji europejskiej*, Warszawa, 218 stron**

Jedną ze słabości polskiej literatury z zakresu studiów europejskich jest względnie niski poziom wykorzystania podejść teoretycznych (Czaputowicz, Ławniczak 2017). Zarazem, w literaturze zachodniej, dostrzega się negatywne skutki koncentracji na podejściach „głównego nurtu” i potrzebę poszukiwania innych teorii, kwestionujących dotychczasowy sposób myślenia o integracji europejskiej i dostarczających ujęć, które pozwolą zmierzyć się z badaniem roli i sposobu funkcjonowania Unii Europejskiej we współczesnym świecie (Manners, Whitman 2016). Wydana w 2017 r. przez warszawskie wydawnictwo Rambler Press książka autorstwa Aleksandry Spalińskiej wychodzi naprzeciw obu tym wyzwaniom, stanowiąc interesujący wkład do dyskusji o tym, jak można dziś próbować rozumieć i wyjaśniać procesy integracji i dezintegracji w Europie.

Książka składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów i zakończenia. W rozdziałach pierwszym, drugim i czwartym autorka prezentuje ideę Nowego Średniowiecza oraz jej zastosowanie jako teorii integracji i dezintegracji europejskiej, natomiast w rozdziałach trzecim i piątym ilustruje te teoretyczne rozważania kilkoma studiami przypadków. Skład książki zasługuje na pochwałę, zwłaszcza zastosowane w niej szerokie marginesy. Niestety, w procesie wydawniczym nie przyłożono wystarczającej uwagi do redakcji i korekty, przez co w tekście zdarzają się potknięcia stylistyczne, zbyt długie akapity oraz przeoczenia takie jak na s. 184–185, na których jedna z map jest nieczytelna, a jej opis odnosi się do niewidocznych w czarno-białym druku kolorów.

Autorka z dużą swobodą porusza się w podejmowanej tematyce, nie stroniąc od niekonwencjonalnych odniesień. Przykładem może być sam początek książki, w którym jej szeroko ujęty cel, jakim jest wyjaśnienie i zrozumienie przemian przełomu XX i XXI wieku, wprowadzony zostaje przez omówienie koncepcji iluzoryczności czasu. Jak wskazuje tytuł, główną inspiracją teoretyczną jest idea Nowego Średniowiecza, której prekursorem był Mikołaj Bierdiajew. Bierdiajew przedstawia cykliczne rozumienie historii i esencjalistyczne, antyindywidualistyczne ujęcie człowieka, który w wyniku modernistycznych przemian społecznych utracił swój „naturalny rytm”. Dopiero wraz z upadkiem nowoczesnego społeczeństwa i kapitalizmu ludzie będą mogli wrócić do właściwego im życia charakteryzującego się „duchową jednością” i zarazem „radosną wielością”. Jako że Unia Europejska to projekt epoki nowoczesnej i wytwór indywidualistycznej cywilizacji zachodniej, rozwinięcie idei Nowego Średniowiecza jako teorii dezintegracji europejskiej jest w pełni uzasadnione.

Autorka wiąże ideę Nowego Średniowiecza, jak również szereg innych podejść i koncepcji ze zjawiskami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi, charakterystycznymi dla początku XXI wieku i wpływającymi na kierunek procesów (dez)integracyjnych w Europie. W szczególności referuje głosy krytyczne względem neoliberalizmu, wskazujące na pogłębiające się i coraz trwalsze różnice majątkowe, które mogą budzić skojarzenia z pozbawionym kanałów społecznej mobilności średniowiecznym społeczeństwem stanowym. „Przesyt (...) punktów widzenia i perspektyw” (s. 47) związany z rewolucyjnym rozwojem komunikacji elektronicznej, prowadzić może z kolei, paradoksalnie, do trudniejszego niż w epoce nowoczesnej odróżniania rzeczywistości od fikcji. Poszczególne grupy ludzi dysponują bowiem różnymi zasobami informacji, co wbrew optymistycznym oczekiwaniom dzieli sferę publiczną na odseparowane segmenty (por. Haratyk 2009: s. 53).

Dotychczasowy rozwój teorii integracji europejskiej miał wysoce reaktywny charakter. Ewentualny upadek UE nie przyniesie jednak powrotu do państw narodowych „tak jakby kilkadziesiąt lat integracji niczego nie zmieniło” (s. 24). Konieczne jest zatem formułowania biorących to pod uwagę teorii dezintegracji europejskiej, jak również ujęć alternatywnych (względem dotychczasowych) form integracji, w tym integracji zróżnicowanej (por. Leuffen et al. 2013; Vollaard 2014; Webber 2014; Zielonka 2014; Leruth et al. 2017). Istotne znaczenie ma uwzględnienie idei jako czynnika sprawczego w procesach politycznych. Autorka stwierdza ponadto, że „oparcie legitymacji (...) europejskiego projektu (...) na efektywności (...) rozwiązań zapewniają-

cych dobrobyt było błędem” (s. 83–84), co wpisuje się w krytykę technokratycznego modelu rządzenia Europą, nasiloną wraz z nadejściem kryzysu w strefie euro (Ławniczak 2012; 2014).

Koncepcja Nowego Średniowiecza, podkreślając znaczenie wielości lojalności, zachodzących na siebie jurysdykcji i sieciowych form współdziałania, pozwala przełamać jeden z głównych problemów refleksji nad przyszłością zjednoczonej Europy, jakim jest „mimowolne odwoływanie się do nazw i pojęć typowych dla państwa narodowego w modelu westfalskim” (s. 68–69). W tym kontekście, jako powiązaną z ideą Nowego Średniowiecza, autorka przywołuje m.in. koncepcję „Europy jako imperium” Jana Zielonki (2007). Wskazuje również na zmagania państw narodowych z międzynarodową gospodarką i iluzoryczność (zdaniem autorki) eurosceptycyzmu. Problemy dzisiejszej UE to konsekwencja procesów globalnych. Dotykają one także państw spoza wspólnoty. Autorka dodaje, że szczególnie niebezpieczne dla przyszłości Europy jest negowanie różnorodności i tolerancji, czyli zasad podtrzymujących jedność kontynentu i poszczególnych państw.

W porównaniu z rozdziałami książki poświęconymi rozwijaniu odniesień teoretycznych, studia przypadków wypełniające rozdział trzeci sprawiają wrażenie zbyt powierzchownych i nie są w stanie obronić teoretyzowania opartego na idei Nowego Średniowiecza przed zarzutem nadmiernej ogólności i nefalsyfikowalności wynikających z niego wyjaśnień. Studia przypadków podejmują zróżnicowaną tematykę i dotyczą ruchu ludowego, Transatlantyckiego Partnerstwa w dziedzinie Handlu i Inwestycji (TTIP), oraz migracji. Obok cennych i trafnych spostrzeżeń, jak np. zwrócenie uwagi na dyskursy wokół umowy TTIP, pojawiają się w nich niewystarczająco umotywowane, a przy tym stanowcze stwierdzenia (np. „przyczyną kryzysu [z 2008 r.] jest zbyt głęboka wiara pokładana w doktrynie neoliberalnej”, s. 99), zbyt swobodne spekulacje czy sformułowania pasujące raczej do publicystyki niż tekstu naukowego. Zarzuty te dotyczą również, choć w mniejszym stopniu, ciekawej, ale nie dość rygorystycznie prowadzonej narracji w końcowej części rozdziału czwartego, jak też obszerniejszego niż poprzednie studium przypadku Brexitu, które znajduje się w rozdziale piątym, rozbudowanego zwłaszcza w wymiarze historycznym.

Autorka śmiało formułuje swoje stanowisko teoretyczne, odwołując się do obszernej literatury z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Studia przypadków, mimo wspomnianych wyżej mankamentów, spełniają w tym kontekście swoją ilustracyjną i eksploracyjną funkcję. Ta godna polecenia książka, podążając za problemami

określonymi we wprowadzeniu, zostawia czytelnika z licznymi pytaniami i poczuciem, że prezentowane w niej podejście warte jest większej uwagi ze strony teoretyków (dez)integracji w Europie.

Bibliografia

- CZAPUTOWICZ Jacek, ŁAWNICZAK Kamil (2017), *European Studies in Poland: Areas of Research, Methods and Theoretical Approaches*, „European Review of International Studies”, t. 4, nr 1.
- HARATYK Karol (2009), *Pomiędzy globalizacją i demokracją. Przemiany koncepcji demokracji w epoce zaniku polityki*, „Kultura — Historia — Globalizacja”, nr 5.
- LERUTH Benjamin, GÄNZLE Stefan, TRONDAL Jarle (2017), *Differentiated integration and disintegration in the European Union: State-of-the-art and ways for future research*, „ISL Working Paper”, nr 1.
- LEUFFEN Dirk, RITTBERGER Berthold, SCHIMMELFENNIG Frank (2013), *Differentiated integration: explaining variation in the European Union*, Basingstoke.
- ŁAWNICZAK Kamil (2012), *Między demokracją a efektywnością. Trzy spojrzenia na deficyt legitymizacji Unii Europejskiej*, „e-Politikon”, nr 3.
- ŁAWNICZAK Kamil (2014), *Dezintegracja, konsolidacja czy status quo? Kryzys modernizacji w Unii Europejskiej a poszukiwanie nowego paradygmatu integracji*, „Przegląd Europejski”, nr 4.
- MANNERS Ian, WHITMAN Richard (2016), *Another Theory is Possible: Dissident Voices in Theorising Europe*, „Journal of Common Market Studies”, nr 1.
- VOLLAARD Hans (2014), *Explaining European disintegration*, „Journal of Common Market Studies”, nr 5.
- WEBBER Douglas (2014), *How likely is it that the European Union will disintegrate? A critical analysis of competing theoretical perspectives*, „European Journal of International Relations”, nr 2.
- ZIELONKA Jan (2007), *Europa jako imperium: nowe spojrzenie na Unię Europejską*, Warszawa.
- ZIELONKA Jan (2014), *Koniec Unii Europejskiej?*, Warszawa.